

הצפייה בניתוחי מתים

רבים דשו בשאלת ניתוחי מתים, אם מותר או אסור על פי ההלכה לבצעם לצורך מחקר ולימוד. במאמר זה, אדון בעזר צורי וקוני בצפייה בניתוחים אלה מתוך סקרנות והתעניינות בגוף האדם.

האם מותרת תרומת גוף האדם לאחר מיתה

ראשית, זאת למודעי שאסור לפי דין תורה לאדם לתרום את גופו למדע לצורך מחקר לאחר מותו, כמו שכתב הר"מ פיינשטיין בשו"ת "אגרות משה"¹, כשנשאל בדבר השימוש באברי המת על פי צוואתו לצורכי רפואה, והשיב:

על פי דין התורה שקבלו חז"ל איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה שקבלנו מסיני, אין שום אדם בעלים על גופו לצוות שיעשו בגופו ואפילו רק באבר אחד מאבריו, שום דבר, אף לא לצרכי השגת ידיעה לענייני רפואה. וכל שכן שבניו וקרוביו אינם בעלים על זה. וגם בלא זה, אסור בהנאה מגופו של אדם ואפילו מאבר אחד, אלא מחוייבין לקברו תיכף כשאפשר בו ביום, בלא שום שינוי בגופו. ואסור לנתח את גופו ואף לא בחתך אחד, אלא צריך לקברו בשלמותו כמו שהיה ברגע שמת, ואף כשלא היה אפשר לקברו בו ביום אלא אחר איזה ימים או שנשלח לקברו במקום אחר, צריך לקברו בשלמותו כמו שהיה כשמת.

ובעל שו"ת "ציץ אליעזר" כתב קונטרס שלם אודות "ניתוחי מתים", ובסיכומו כתב תשעה סעיפים מסכמים, ובסעיף האחרון כתב בזה"ל:²

כל האמור, כשמנתחים את הגופה רק כדי להתלמד ממנה במקרים של מחלות מיוחדות שעוד לא עמדו על טבען, ומיד אחרי ההסתכלות והלימוד מחזירים הכל בשלימות אל הגופה באדמה למנוחתה השלמה. אבל איסור גמור בהחלט להחזיק גופות מבני ישראל לזמן ממושך ולא להביאם לקבורה בכדי להתלמד מהם בדרך כלל דרכי הרפואה, ולא מועיל בזה שום מכירה או מחילה בחיים. כי בכבוד אלקים ובכבוד כל בית ישראל הדבר, ואין שום רשות מוסמכת בעולם שתוכל למחול על כך.

* מאמר זה הורחב בשאלתו של ידידנו הרב לוי נפש יצ"ו, רב בית כנסת "אהל שרה" בעיה"ק ירושלים ת"ו.

1 יורה דעה, חלק ג, סימן קמ. והגר"ע יוסף שליט"א האריך בענין האיסור לנוול את המת. ראה שו"ת יביע אומר, חלק ג, יורה דעה, סימן כג.

2 ציץ אליעזר, חלק ד, סימן יד.

גם בשו"ת "שבט הלוי"³, כתב באריכות בענין זה, לאסור נתוחי מתים מכמה טעמי תריצי. עיי"ש. והרש"ז אורבך זצ"ל כתב: "חלילה לאדם למכור או לתרום את גופו", והובאו דבריו בספר "נשמת אברהם"⁴. וראה מאמרו של הרב יחיאל יעקב ויינברג, "נתוחי מתים במדינת ישראל"⁵. וב"פסקים וכתבים", להרי"א הרצוג.⁶ ובשו"ת "שבט הלוי"⁷, דן בשאלה אם מותר לנתח מעוברת מסוכנת ברגעיה האחרונים כדי להציל עוברת שהוא בחודש השביעי ויש תקווה לחייו. ובשו"ת "בנין אב", לראשון לציון הרב בקשי דורון,⁸ דן בענין תרגול ב"פיוס קנה" והחדרת "נקז בין צלעי" בגופות חיילים, המבוצע על ידי רופאים צבאיים, אי שרי. וראה מה שכתב בענין זה הרח"ד הלוי בשו"ת "עשה לך רב",⁹ ובקובץ ההלכתי תחומין,¹⁰ ומאמרו של ד"ר יעקב לוי "החולה לפנינו",¹¹ ועוד.

וכן היא גם דעתו של מו"ר הרב יוסף קאפח זצ"ל כפי ששמעתי מפיו. בעקבות פולמוס בענין "חוק נתוחי מתים" בארצנו הקדושה,¹² שהיה בזמנו של הראשון לציון, הר"י נסים זצ"ל, בשנת תשכ"ה,¹³ נערכה החתמת רבנים ארצית נגד נתוחי מתים, ומארי לא הסכים להצטרף להחתמה זו, והר"י נסים זצ"ל תקף את מארי באחד הכנסים, משום שעל ידי אי חתימתו, הוא כביכול תומך בנתוחי מתים. ומארי טען כנגדו: באיזה סמכות

3 חלק ח, סימן רס.

4 חלק יורה דעה, עמ' רנז, סימן שמט.

5 תחומין, כרך יב, תשנ"א, עמ' 382–384.

6 יורה דעה, כרך ה, סימן קנו.

7 חלק ג, סימן כז; שם חלק ח, סימן פט.

8 חלק ד, סימן סו.

9 חלק ד, סימן סד.

10 כרך ה, תשמ"ד, עמ' 244.

11 אסיא, תשל"ו, כרך א, עמ' 202.

12 צא וראה כמה צווח ככרוכיא הגרעי" בשו"ת "יביע אומר" חלק ג, סימן כג (אות כו), בתיאור מצב הזלזול במת. וזה לשונו: "ומה מאד צר לנו ויחרד לבנו על השערוריות הנעשות בבתי החולים בארץ בנתוחי המתים וביתורם, ופשתה המספחת בבתי הספר לרפואה שעושים בגופות המתים כחומר ביד היוצר, וכל זה לרגלי התכחשותם לכל קדשי ישראל, והתפרקותם מהדת והאמונה בהשארת הנפש, ובאין מוסר יפרע עם. על זה היה דוח לבנו על אלה חשכו עינינו. כי לא די האסון אשר פקד את משפחת המת, הם מוסיפים בהתעללותם בגויית המת שבר על יגון. שבר אל שבר יחדיו ידובקו. ע"י הרופאים אשר חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו. ועל זה נאמר כי גדול כים שברך מי ירפא לך? [ועל זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, זו קבורה, ליבעי אינשי רחמי עד זיבולא בתרייתא שלמא (ברכות ח). ק"ו בזה"ז]. ובמקרים רבים נודע כי איברים פנימיים מגופת המת נלקחו לחלוטין ביד הרופאים ונשארו אצלם בלי קבורה כלל (וכמ"ש ג"כ המנחת אלעזר שם). ובכגון דא בעי לאודועי, שאם המת כהן אין קרוביו הכהנים רשאים להטמא לו כמבואר ביו"ד (סו"ס שעג). ואוי לדור שכך עלתה בימיו. ה' יגדור פרצותינו במהרה בימינו אמן".

זאת כתב הגר"ע בשנת תשי"ט. וכיום מגלים דברים חמורים הנעשים זה זמן במכון לרפואה משפטית ב"אבו

כביר". תקוותנו שיבואו הדברים על תיקונם. והוא רחום יכפר.

13 ראה אודותיו בגליונות "קול סיני" תשכ"ה.

כתבתם בהסכם שהדבר תלוי בצוואת המת או בקרוביו, ונתתם את בעלות הגופה לקרובים? האם הם הבעלים על הגופה, שאם ירצו ינתחו אותה, ואם לאו לא ינתחו? תמחקו תנאי זה, ואני מוכן להצטרף לחתימות הרבנים.¹⁴ עד כאן שמעתי ממו"ר יוסף קאפח זצ"ל.

הנאת הלימוד בצפייה באברי המת

לעצם השאלה אם מותר להסתכל בנתוח אברי המת, הנה כבר דנו בזה רבים מגדולי הפוסקים, ואציין אפס קצהו של איסור ההסתכלות. הנה הרב צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, בשו"ת "הר צבי",¹⁵ נשאל על ידי רופא ירא שמים אם מותר לו להתלמד ולקבל ידיעות על ידי הסתכלות באברי המת שנתחו, ואם יש בזה משום נהנה מאיסורי הנאה. והשיב לו שהוי גרם הנאה, ומותר. וזה לשונו:

שזה הוא גרם הנאה ולא שנהנה מגוף האיסור.¹⁶ וחתן בני הר"י הכהן נ"י העיר ע"ז שבתשובות חת"ס (יו"ד סי' שלד) השיג על הנוב"י תנינא (יו"ד סי' רי) שמדבר באיסור נתוח המתים כדי להתלמד, ולא קאמר משום דמת אסור בהנאה, ע"כ. ולי נראה לומר די"ל דזהו שיטת הנוב"י דאינו חושש בזה משום נהנה מאיסורי הנאה.¹⁷

14 [אמרות והגיגים (חלק א, אות סה) בכ"י]. עוד כתב מארי בתשובות בהלכות אבל (סימן טו) בענין נתוחי מתים (מיום חי שבט תש"ם), וזה לשונו: "אשר לנתוחי מתים והשמוש באברייהם, הרי דברי הרמב"ם ברורים בפ"ד אבל הל' כא. המת אסור בהנאה כולו. ואפלו עורו, שהתוס' דנים בו לכאן ולכאן, עיין צמח צדק סי' יג דלדעת רבנו אסור, מדאמר "כולו", ואין זו צריכה לפנים. וכל שאתה שומע משאינם בני תורה שים אנך כמשפך, שמע בוו והוציא בוו".

ובשיחה בעל פה הוסיף: כי אף אם המת הסכים מחיים שינתחו את גופו, אין לו או ליורשיו רשות למסור גופו למנתחים אף על פי שיבטיחו לו כי יחזירו את האיברים למקומם, כי מתעצלים הם בגופת המת, והאיברים נלקחים ואינם מוחזרים. ופעמים שגופתו מוחזרת ריקה מכל תוכן פרט לצמר גפן. ע"כ דברי מארי.

וראה לשון הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש פרק א הלכה ד: "שאינן נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם, אלא קנין הקדוש ברוך הוא". וכן כתב הרדב"ז בהלכות סנהדרין סוף פרק יח "אין נפשו של האדם קנינו אלא קנין הקב"ה, שנאמר הנפשות לי הנה (יחזקאל יח, ד)", וראה שו"ת משנה הלכות חלק יז סימן קעא, ומאמרו של הרב רצון ערוסי "תרומת איברים או התרמת איברים", תחומין לב, עמ' 77-85, מה שכתבו בעניין זה.

15 יורה דעה, סימן רעח.

16 עיין רשב"א (ריטב"א) סוכה (לא ע"ב, ד"ה והאמר), שכתב: "לא חשיב איסור באיסורי הנאה אלא כשנהנה בגופו של איסור. אבל כל שאין ההנאה מגופו, אלא שגורם לו הנאה וריוח ממקום אחר, אינה הנאה מן האיסור, וכדרך שאמרו בר"ה (כח). (בנודר) [המודר] הנאה ממעין שטובל בו בימות הגשמים, שאינו נהנה מגוף המים, ואעפ"י שגורמת לו טבילה זו לעלות מטומאה לטהרה ומכשירתו לכל הדברים, לית לן בה וכו'". ועיין עוד בזה ב"שער המלך" (הלכות לולב, פרק ת, הלכה א). הערת ר"י הכהן זצ"ל.

17 זכורני שבזמן שרבנו זצ"ל נולד בענין זה, הבאתי ראיה לדבריו מנדרים (דף מא ע"ב): "אבל אומר לו סם פלוני יפה לו", ופירש שם הר"ן, דכיון דאיהו לא יהיב ההוא סם עליה שרו, דהנאה ממילא אתיא. ומהא

גם בשו"ת "חלקת יעקב", כתב בזה הלשון:¹⁸

והנה ראיתי בלבושי מרדכי הנ"ל שפלפל בחכמה עם הגאון מסעמהאלי שרצה להתיר משום דקול מראה וריח אין בו משום מעילה, הא איסורא איכא זה דוקא בהקדש, ומביא ראיה מגמ' שבת (קמט.) דאסור להסתכל בדיוקנאות משום "אל תפנו אל האילילים", ותפ"ל דבלאה"כ אסור משום איסור הנאה, והוא דחה אותו מהא דמבואר להדיא ביו"ד (סי' קמב סט"ו) דאסור להסתכל בנוי דע"ז משום שנהנה בראיה אלמא דלאו דוקא בהקדש.

והנה לפענ"ד לא זו הדרך לאסור בכאן משום הנאת ההסתכלות ולא משום לתא דקול מראה וריח, דמה הנאה יש לו בהסתכלותו על המת, ואין דומה כלל לנוי דע"ז, שאדם מתענג מן הנוי, ובני"ד החשש משום משתכר באיסורי הנאה, דמבואר באו"ח (סי' תנ"ס ד), ומקורו מרשב"א מובא בטור, בתנור של ישראל שאפה בו עכו"ם חמץ בפסח, שאסור לקבל אפילו מעות משום משתכר באיסור הנאה, ועיין בב"י שם דבעכו"ם ויי"נ, אף בדיעבד שכרו אסור משום קנסא, ובשאר איסורי הנאה דלא תפסו דמיהם לא קנסו בדיעבד, אבל לקבל את השכר אף בכל איסורי הנאה אסור משום משתכר, וה"נ כשלומד על גופים של מתים אין לך משתכר יותר מזה, דהלימוד אצלם הרבה יותר מממון וכמובן, ועיין הסוגיא בע"ז ריש השוכר בארוכה.

לדבריו, הנאה אין לו בהסתכלותו על המת, אך איסורא מיהא איכא, כיון שמשתכר באיסורי הנאה. גם מדברי "חזון איש",¹⁹ למדתי שדעתו להקל בנדון דידן, שאחר שהביא את מחלוקת הנודע ביהודה והחתם סופר, המובאים ב"פתחי תשובה"²⁰ כותב:

דאפשר דכיון דאין כאן רק ראיה בעלמא ואין ראיה זו נמכרת בשכר לא מקרי הנאה. ולפי מ"ש השו"ע (יו"ד סי' שמט) דמת עכו"ם אסור בהנאה, מוכח כן בבכורות (מה). דשלקו זונה ללמוד את מנין אברים. ומיהו כבר הכריע הגר"א שם דמת עכו"ם מותר בהנאה. ומיהו כיון שלא הביא הגר"א הא דבכורות משמע דס"ל דלא חשיבא הנאה.²¹

מדבריו מבואר שהבין מההיא דבכורות דהסתכלות בנתוח מת לא חשיבא הנאה כלל.

דאיתא בנדרים (דף לו ע"ב) ומלמדו מדרש, ופירש שם הר"ן משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, אין להביא ראיה משם, דאי לאו משום דלאו ליהנות ניתנו, היה בזה משום נהנה במה שמתלמד, דאפשר דלהתלמד אין בזה משום נהנה באיסורי הנאה, אלא אם מצוות ליהנות ניתנו, היה אסור משום הנאת קיום המצווה. הערת ר"י הכהן זצ"ל.

18 יורה דעה, סימן קצ.

19 יורה דעה, סימן רח, אות ז.

20 יורה דעה, סימן שסג, ס"ק ה.

21 וראה עוד בדברי החזו"א (אהלות, סימן כב, סוף אות לב) מ"ש בענין זה.

דברי ה"חזון איש" היו בהעלם מדברי הרב "נשמת אברהם",²² שכתב:

וממש פלא בעיני שלא ראיתי באף אחד מהראשונים ואחרונים הנ"ל, שיזכיר גמ' מפורשת על מעשה שהיה וז"ל הגמ' בבכורות (הנ"ל, עיי"ש).

וכאמור כבר הביא ראייה זו החזו"א להתיר ראית נתוחי מתים. ואחר זמן הראוני כי כך דייק הגרי"ש אלישיב שליט"א מדברי החזו"א, כפי שהביא דבריו בספר 'מלכים אמניך' וכדלקמן. וב"ש.

עוד ראיתי בספר כל בו על אבילות²³ שהביא מחלוקת האחרונים בזה, וכתב בשם הרב מחנה חיים²⁴ כי בהסתכלות לבד אינה בכלל איסור הנאה. ובשו"ת לבושי מרדכי תליתאי²⁵ פליגי בזה שני גאוני ישראל, אכן ראיות המהר"ם שיק (שם) מנדרים (מח ע"א) ראיות שאין עליהם תשובות הן, ששם מצינו במודר הנאה זה מזה אסורים בספרים [ספרי תורה] של העיר, הרי שאפילו בהסתכלות לבד הנאה היא.

גם הרב פרופ' אברהם סופר אברהם, בספר "נשמת אברהם",²⁶ הביא מחלוקת הפוסקים הנ"ל, דברי המתירים, הרב "חלקת יעקב" ו"הר צבי", ולעומתם האוסרים, שו"ת מהר"ם שיק²⁷ ו"כל בו על אבילות", ולא הכריע בדבר.

והרב הראשי לישראל (לשעבר), הרב ישראל מאיר לאו, בשו"ת "יחל ישראל"²⁸ כתב בתוך דבריו:

יש לדון בחקירת האחרונים לענין נתוחי מתים לצורך לימוד, שכל ההנאה היא רק בראיה ובהסתכלות. ויעוין בזה בתשובות המהרש"ג (חלק ב, סימן רי-ריב), מה שהאריך בזה. והנה כיון דמהקדש לומדים את איסור ההנאה, יש לומר שכמו שבהקדש הדין הוא שקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, אם כן הוא הדין לענין הנאה ממת. וראה גם בתשובות הר צבי (יורה דעה, סימן רעח), שדן בענין זה וכתב להתיר, משום שההנאה כאן היא רק גרם הנאה, ואין כאן הנאה מגוף האיסור. ולדברינו פשוט הוא, ואף על פי שהסברא נכונה.

לדעתו מותר גמור כשהוא לצורך לימוד.

- 22 יורה דעה, עמ' רנד, סימן שמט.
- 23 חלק א, סימן ג, סעיף יב, ס"ק 3, עמ' 41.
- 24 חלק ב, סימן ס.
- 25 אורח חיים, סימן כט.
- 26 יורה דעה, סימן שמט.
- 27 יורה דעה, סימן שמד.
- 28 סימן עא, ד"ה עוד יש.

הנאה בראיית איסורים אחרים

כיוצא בזה מצינו ראינו שדנו הפוסקים בהסתכלות בהנאה באיסורים אחרים. אף על גב דקיימא לן בפסחים (כו ע"א) דקול מראה וריח אין בהן משום מעילה, אך איסורא מיהא איכא, וכמו שכתב התלמוד שם. וראה התוספות בסוכה (נג ע"א, ד"ה אשה) מה שכתבו בזה. וכן הבין הר"י קאפח בדעת רבנו. ראה הלכות מעילה,²⁹ ו"משנה למלך" בהלכות כלי המקדש.³⁰

והנה בספר "פרי חדש",³¹ דן בסופר אומן וזריז שכתב על חיטה פסוק "ארץ חטה" וגו' בנקודות וטעמים ושם אביו, י"ד תיבות, שבמועט החזיק את המרובה, אי שרי לאסתכלי בה אחר הפסח, משום דחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, והסיק דהישר והטוב לבערה קודם הפסח. עיין שם, כי קצרתי.³²

ובשו"ת "יביע אומר",³³ נשאל אם מותר ליהנות מהטלוויזיה בליל שבת כשהיא מופעלת על ידי שעון אוטומטי שכוון מערב שבת, והסיק לאסור, ואף על פי שנעשה על ידי שעון שבת אוטומטי. וראה כיוצא בזה בשו"ת "הר צבי",³⁴ ובשו"ת "מנחת יצחק",³⁵ בענין שמיעת רדיו בשבת.

בספר "מלכים אמניך" להר"י יצחק זילברשטיין, רבה של רמת אלחנן, בעיה"ק בני-ברק ת"ו, דן בצלם גוי שצילם תמונה בשבת, אם מותר ליהנות ממנה. ושם³⁶ הביא בשם מו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א, שנשאל אם מותר לערוך ניסיונות בשנות ערלה באתרוגים כדי לבדוק את תוצאות הריסוס, דאולי הוי בגדר הסתכלות שאינה נחשבת להנאה, כמו שכתב חזון איש ב"הלכות אבלות"³⁷ לגבי הסתכלות בנתוחי מתים על פי הגמרא בבכורות (מה ע"א),³⁸ והשיב:

- 29 סוף פרק ה.
 30 פרק ח, הלכה ו, כמו שכתוב אצלי בגליון גמרא סוכה (שם).
 31 אורח חיים, סימן תסז, ד"ה נשאלתי.
 32 הובאו דבריו גם בספר "אור לציון", חלק ג, פרק ח, סעיף ז, בביאורים. וראה כיוצא בזה בסדר רס"ג (עמ' קלג), המובא בדברי מארי בהלכות חמץ ומצה (פרק א, ציון כז).
 33 חלק ו, אורח חיים, סימן לד.
 34 חלק א, סימן קפג.
 35 חלק א, סימן קז.
 36 עמ' עג, הערה כב.
 37 יורה דעה, סימן רח, ס"ק ז, כצ"ל.
 38 ושם איתא: "מעשה בתלמידיו של ר' ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך, בדקו ומצאו בה מאתים וחמשים ושנים, אמר להם שמא באשה בדקתם, שהוסיף לה הכתוב שני צירים ושני דלתות". הרי שבדקו וראו מניין אבריה בנתוח. וראה בשו"ת חתם סופר (יורה דעה, סימן שלו), שכתב שהיתה שפחה עמלקית, שמתרת בהנאה. וראה מ"ש הר"ח הטוב מבבל בספרו "בן יהודע" (פסחים מט ע"א, ד"ה ודע;

דעצם ההשתמשות בפרי לבדוק את תגובתו לריסוס נחשב להנאה, דומיא דשופר, דשמיעת קול אין בו מעילה, אך התוקע בו נחשב למשתמש ומועל. וא"כ ההשתמשות בתמונה יש בה איסור. ויעויין בשו"ת מהרש"ג.³⁹

מסקנת הפוסקים

הראינו לדעת כי מידי מחלוקת לא יצאנו, ולדעת הרב "נשמת אברהם",⁴⁰ רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים אוסרים נתוח מת ישראל כדי להתלמד עליו. ואף המתירים נתוחי מתים במת גוי, דבר זה שנוי במחלוקת הפוסקים, ראשונים ואחרונים, אם מת גוי מותר בהנאה. ראה "שדי חמד",⁴¹ שו"ת "דברי חכמים",⁴² ובשו"ת "יביע אומר".⁴³

אולם הרב בן ציון חי עוזיאל, בשו"ת "משפטי עוזיאל",⁴⁴ התיר להלכה ולא למעשה לנתח מת [מוכח מסתמיות דבריו אפילו של ישראל] לשם לימוד רפואה משום פיקוח נפש, שלדעתו בדבר זה יש הצלת נפשות. שאם לא ינתחו לא ידעו חכמת הרפואה. אך התנה שיעשה נתוח זה בכבוד הראוי ולא בזלזול וקלות ראש. וצריך גם להזהר שאחרי הנתוח יושב המת למקום קבורתו ושלא ישאר ממנו שום חלק אפילו היותר קטן בלי קבורה. עד כאן תורף דבריו של הרב"צ חי עוזיאל.

ולעניין הצפייה בנתוחי מתים ראינו מחלוקת בין האחרונים, אלא שמחלוקתם היא בצפייה לצורך לימוד, ובנדון דידן, שאין הענין לצורך לימוד והתמחות ברפואה, אלא סתם יצר סקרנות, נראה לי לעניות דעתי שמן הראוי להמנע מלהגיע לשם.

ואיני נכנס לשאלה אם הנתוח הוא בגופות של נשים, שיש בענין זה חוסר צניעות, דאף בטהרת נשים, מנהגן של כל ישראל שאין עוסקות בזה אלא הנשים. והוא על פי מה שאמרו במסכת שמחות (פרק יב) ונפסק בשו"ע⁴⁵ ש"האיש אינו כורך ומקשר את האשה, אבל האשה כורכת ומקשרת את האיש". ומבואר בש"ך⁴⁶ דהיינו טעמא משום הרהור,

ושם בבכורות), ומה שביאר בענין זה ודפח"ח. ומש"ב הרש"ז אוירבך, והובאו דבריו ב"נשמת אברהם" (עמ' רנד), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז, סוף סימן לד).

39 חלק ב, סימן רי-ריב. ציין לדבריו ידידי הרב אבישי תעשה יצ"ו. וראה מאמרו של הרב שלמה אישון, "הורדת שירים מהאינטרנט", תחומין כד (תשס"ד), עמ' 96-101. ומה שכתב הרב דוד ליכטנשטיין בקונטרס "האינטרנט בהלכה", סימן ו. ואכמ"ל.

40 עמ' רנו.

41 סוף כרך ה.

42 סימן נב.

43 חלק ג, יורה דעה, סימן כ-כג.

44 יורה דעה, חלק א, סימן כח-כט, עמ' ריד.

45 יורה דעה, סימן שנב, סעיף ג.

46 שם ס"ק ב.

אבל באשה ליכא הרהור כל כך. וראה מה שכתב עוד בענין זה בשו"ת "דברי מלכאל",⁴⁷ ובשו"ת "בצל החכמה",⁴⁸ ובשו"ת "יביע אומר".⁴⁹ ואכמ"ל.

צא וראה כי אף בדבר שהוא לצורך החי-העיוור, נחלקו בזה גדולי הפוסקים בדורנו, הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל, בשו"ת "אור לציון",⁵⁰ והגר"ע יוסף, יבדל לחיים טובים, בשו"ת "יביע אומר",⁵¹ בענין אי שרי להוציא קרנית עין מן המת ולהרכיבה בעין הסומא ולהחיותו, דעיוור חשוב כמת, כידוע.⁵² ודעתו להתיר אף במת ישראל. עיין שם. אמנם דעת הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל להתיר רק בשל מתי גויים ולאסור בשל ישראל. ומסיים הרב בן ציון:

מאד יש להזהר בדין זה, שלא יאמרו התירו פרושים את הדבר [...] שבעוה"ר מנתחים את רוב המתים, ומוציאים חלקים מגופם כנודע, והוא רחום יכפר עון.

ומה נאמר אנן, יתמי דיתמי, בדבר שאין בו כל צורך, רק התעניינות וחקירה גרידא. יתרה מזו. אף בעצם נתוחי מתים, אם חכמת הנתוח מוסיפה בידיעת הרופאים אם לאו, יש חילוקי דעות בין הרופאים בזה, אם הוא הכרחי לגמרי אם לאו, יש מיימינים ויש משמאילים, כמו שכתב בזה בזמנו הרי"א הרצוג בתשובתו שהובאה ב"פסקים וכתבים",⁵³ אך זאת כתב בשנת תש"ו. כיום, עם ההתפתחות וההתקדמות המהירה של המדע הרפואי, כתבו בשם החוקרים בני זמננו שאין צורך כיום במחקר נתוחי מתים, כמ"ש פרופסור הרב אברהם סופר בספר "נשמת אברהם",⁵⁴ ולרוב חשיבותם אעתיק את דבריו. וזה לשונו:

עם עצם התפתחות של המידע הרפואי ובעיקר של בדיקות משוכללות ע"י צילומים וכן ביופסיות מהחולה החי ממקומות העמוקים בחלל הגוף, פחתה מאד החשיבות של נתוחי מתים בלימוד הרפואה ובאבחנת מחלות, עד כדי כך שהיום השתנה החוק בארה"ב ואין בית החולים חייב לבצע ניתוח מתים כלל, כדי לזכות לסינוף לבית חולים אוניברסיטאי. כמו כן אין שום ראייה שרמת הרפואה בבית חולים בו אינם מבצעים נתוחי מתים, יורדת עקב זה מביה"ח

47 חלק ה, סימן קנד.

48 חלק א, סימן יח.

49 חלק ז, יורה דעה, סימן ל.

50 חלק א, יורה דעה, סימן כח.

51 חלק ג, יורה דעה, סימן כא.

52 ובשו"ת "שבט הלוי", חלק ח, סימן צד, סתם דבריו כסברת הגר"ע, אלא שלא פירש דבריו אי איירי בשל ישראל או בשל גוי. וראה מאמרו של הר" ד"ר אברהם שטיינברג, "העיוור בהשקפת היהדות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 225, הערה 399.

53 יורה דעה, כרך ה, סימן קנ, אות לו.

54 חלק יורה דעה, עמ' רנו, סימן שמט, סעיף א.

אחר, או שהרופאים או סטודנטים הלומדים שם נופלים ברמת ידיעתם ברפואה מעמיתיהם הלומדים בבתי חולים שם מבצעים ניתוחי מתים.

כמדומני כי די בדבריו אלו לסתום פי כל מי שטוען שנתוחי מתים הכרחיים להצלת נפשות לחיים.

דחיית הראיה מספר "הולך תמים"

ואין להביא ראיה להתיר לצפות במעשה נתוחי מתים ממה שכתוב בספר "הולך תמים" שמו"ר הר"י קאפח זצ"ל היה ב"מכון אבו כביר" וראה את מעשיהם. כפי שיראה המעיין⁵⁵ יש שם ראיה לדברינו, שאין היתר לצפות בסתם נתוחי מתים, כי שם היתה סיבה למעשהו, משום שבאותה תקופה התחולל בארץ ויכוח סוער בשאלת נתוחי מתים, ומו"ר זצ"ל, כדרכו, כדיין וכפוסק, ירד לעומקו של דבר, ושהה ב"מכון לרפואה משפטית באבו כביר", ושם למד במשך שלשה ימים מפי ראש המכון וצוות עוזריו את כל הדרוש לו בבואו להכריע בסוגיות אלה.

הדברים האלה מעידים על עצמם שמטרתו לא היתה סתם יצר סקרנות אלא לראות ולהבין, ועל פי זה להורות ולפסוק, כי כך היתה דרכו של מארי כממשיך דרכו והנהגתו של הרמב"ם, וכמו שכתב בהלכות כלים. וזה לשונו:⁵⁶

כי זאת לדעת, כי רבנו לא ישב בבית המדרש ודימה דמיונות והחליט החלטות ופסק הלכות, אלא הוא בא מן השטח וידע היאך נוהגים, וכמו שכתבתי שם.

וכוונתו למה שכתוב בהלכות סוכה עיין שם.⁵⁷ ובעקבותיו נהג כן מארי.⁵⁸ ובהלכות שחיטה,⁵⁹ ובספר הזכרון לריב"ד קאפח,⁶⁰ שכתב: "ובדעתי היה לגשת לאופסט". עיין שם ותבין. והוא הדין בנידון דידן.⁶¹

ואחר זמן רב (ב בטבת תשס"ה), מצאתי מפורש בדברי מארי בהלכות ערכים וחרמים. וזה לשונו:⁶²

ברם כאמור יקשה לזה מש"ר "ראשי הקדש". ונראה בדעת רבנו ששמין כמה, שוה ראשו לכשימות ישתמשו לצרכי מחקר, תאי המח, שכבות העין ושריריהן,

- 55 עמ' 211.
- 56 פרק ב, ציון ח.
- 57 פרק ה, ציון טו.
- 58 ראה דבריו, הלכות שבת פרק יא, ציון ד, ד"ה וכל הדברים.
- 59 פרק ו, ציון יא.
- 60 רמת-גן תשס"א, עמ' 33, סוף סימן ב.
- 61 והארכנו בזה במבוא לשו"ת הריב"ד, חלק א, עמ' 23.
- 62 פרק ה, הלכה יז, עמ' תרלב, ציון יט, ד"ה ואני.

שרירי האזנים והנחירים ותעלותיהן. והנאת מחקר ולמוד אינה הנאה האסורה מן המת וכהיא דבכורות דף מה א בתלמידי דר' ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך, והשתמשו בה לצרכי מחקר ע"ש.

הרי שפתי ברור מללו שלא התיירו אלא לצורך מחקר ולא לסתם יצר סקרנות.

גורם השחתת המידות

גורם אחר להמנעות מלהשתתף בנתוחים אלו הוא השחתת המידות בראות האדם שעוסקים בניוול גוף המת, ואשר לפי מה ששמענו ממי שנוכח שם, ניתן לראות שם חלקי עצמות וגולגולות, היש בזיון גדול מזה? וחז"ל השוו את הזהירות בכבוד במת לזהירות בכבוד ס"ת, כמו שכתוב בברכות (יח ע"א), כדרך שאמרו בעצמות המת, כך אמרו בספר תורה. עיי"ש.

וכשלמדנו לפני מארי זצ"ל פרק הרביעי מפרקי ההקדמה למשנת אבות, שמענו על שחיתות מידות שחודרת לנו בעקיפין, כשביאר את דברי הנביא ירמיה, שאמר: "מי יתנני במדבר מלון אורחים" (ירמיה ט, א), שיש משחיתים שיקלקלו את מידותינו בלי ידיעתנו.

והביא מארי את אמרת אפלטון בענין ראית בני אדם מושחתים, שאמר: "טבעינו גונבים מהם [מן המושחתים] בלי ידיעתנו", וזהו שאומר הרמב"ם בענין ירמיה, לא שירמיה צריך תקנה וריפוי, אלא שהוא חושש שיגנבו טבעיו ממה שהוא רואה לפניו בלי שירגיש. וכעין רפואה מונעת, מבקש ואומר: "מי יתנני במדבר מלון אורחים". עד כאן דברי מארי.⁶³

יסוד דבריו של אפלטון, דומני, שטמונים אולי במה שכתוב אצלנו בגמרא מגלה (כח ע"א), שאסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע,⁶⁴ כיון שבקרבנו לאדם רשע אין אנו חשים את ההשפעה השלילית החודרת אלינו דרכו בלא משים לב, בשיחה עמו או בהתבוננות במעשיו. לפיכך הרחיקו מאתנו אף ההסתכלות בו, כל שכן שיחה עמו, והוא מה שנקרא היום השפעה ב"ת מודע". ויש לציין גם לדברי רבנו בהלכות דעות.⁶⁵ והנראה לעניות דעתי כתבתי.

63 מתוך סיכומי קלטות, פרקי ההקדמה לאבות.

64 ראה "טורי אבן" במגלה שם, ושו"ת אגרות משה (אורח חיים, חלק ב, סימן נא), בענין יעקב שאמר לעשיו: "כי עתה ראיתי פניך כראות פני [...] ותוצני", והא אסור להסתכל בפני אדם רשע. עיי"ש. ומפורסמת פגישתו של חזון איש עם ראש הממשלה דאז דוד בן גוריון (ביום א' במרחשוון תשי"ג), כשהחזון איש הוריד את משקפיו בפגישתו מהאי טעמא, כמו שכתוב בספר "מעשה איש" (חלק א, עמ' רלד).

65 פרק ו, הלכה ב, ושם ציון ד.